

Gazdik Gyula

Az EU és a NATO szerepvállalása a Mediterráneumban

A geostratégiaiailag fontos helyen fekvő Mediterráneum három nagy civilizáció találkozási pontja. A térségben a nyugati világ két meghatározó tömörülése a hidegháborús korszakban a stratégiai pozíciók megerősítése során elsősorban a régió szövetségi rendszeren kívüli északi államainak a struktúrákba való bevonására törekedett. A kapcsolati kör kiszélesítésére a hetvenes évektől az Európai Közösségek tett nem túl sikeres kísérletet. A tanulmány főleg a poszthidegháborús időszakra fókuszál, amikor az EU és a NATO egy szélesebb térségbeli kapcsolatrendszer felépítésével próbálta a biztonsági kihívásokat csökkenteni, s a befolyását kiszélesíteni. Az Euro-mediterrán Partnerség, a másik oldalon a Mediterrán Dialógus és egyelőre az Öböl-térségre kiterjedő Isztambuli Kooperációs Kezdeményezés azonban ez ideig nem hozta meg a várt eredményeket. Az elemzés úgyszintén kitér a Mediterráneum nyugati részén lévő államokat tömörítő 5+5 dialógusra, a Mediterrán Fórum és az EBESZ szerepére.

Az európai, afrikai, ázsiai kontinens, valamint három nagy civilizáció – az iszlám, a nyugati és keleti kereszténység – találkozási pontjánál fekvő Mediterráneum határai a szakértők, politikusok közt vissza-visszatérő viták tárgyát képezik. A szűkebb földrajzi kiterjedés hívei a régiót szigorúan a Földközi-tenger menti országokkal azonosítják. A többségi vélemény a tágabb felfogás ama változatából indul ki, mely ide sorolja a Balkánt, a keleti határt Jordániáig, a nyugati pedig Mauritániáig, Portugáliáig terjeszti ki. Európa számára a déli és keleti Mediterráneum (DKM) népességi arányainak az elmúlt évtizedekben végbement látványos változása, az ebből eredő migrációs nyomás eleve biztonsági kockázati tényezőt jelent. J. Nagy László adatai szerint a hidegháborús kor kezdetén a szűkebb értelemben vett Mediterráneum összlakosságának 65 százaléka (150 millió fő) élt Északon, 2000-ben már kevesebb, mint a fele (201 millió fő). A demográfiai elő-

rejelzések szerint 2025-ben az összlakosság (600 millió fő) több mint 70 százaléka fog a DKM-ben élni. Ennek a populációnak a túlnyomó többségét a 30 év alattiak teszik majd ki. Ilyen demográfiai trendek mellett Európa számára rendkívül fontos lenne, hogy az itteni államok modernizációjában, a fenntartható fejlődés feltételrendszerének kialakításában számottevő előrelépés történjék. Erre azonban egyelőre nem sok az esély: többek közt erre utal, hogy az amúgy is magas munkanélküliségi szint stabilizálása legalább hatszázalékos tartós növekedést feltételez, melyet kevés itteni állam tud teljesíteni.

A déli kapcsolatépítés kezdetei

E sokszínű térség geostratégiai jelentőségét a különböző hatalmi tényezők a történelem során már elég korán felismerték. A második világháború után az Egyesült Álla-

moknak és szövetségeseinek térségbeli politikai-katonai törekvései főképp a Szovjetunió földközi-tengeri, közel-keleti térnyerésének korlátozását, az itteni nyersanyagforrásokhoz való hozzáférést, a szállítási útvonalak biztosítását szolgálták. A Mediterráneum kiemelt stratégiai jelentőségét jelezte az Észak-atlanti Szerződés Szervezete déli parancsnokságának alig egy évvel a tömörülés megalakulása után történő létrehozása. A déli szárny katonai megerősítésében kezdettől fogva fontos szerepet játszik az 1948-ban felállított 6. amerikai flotta, melynek a Földközi-tenger a fő működési területe. A stratégiai célok realizálása szempontjából jelentős volt, hogy már az ötvenes évek elején a tömörülés tagja volt négy északi mediterrán állam (Franciaország, Olaszország, Görögország, Törökország).

A feltartóztatási politika jegyében az ötvenes években a térségben kísérletek történtek olyan védelmi szerveződések létrehozására, melyek a NATO-val is együttműködésre léptek volna. Ezek azonban az arab országoknak a rossz emlékű gyarmati múltból, a közel-keleti konfliktus következményeiből eredő fenntartásai miatt felemás eredménnyel jártak. E lépések főképp az Egyesült Államok kezdeményezései voltak, mely az 1956-os szuezi háborút követően nyugati részről egyértelmű vezető szerepet töltött be a térségben. A NATO a DKM államaival való kapcsolatépítésben ekkor nem játszott érdemleges szerepet.

A mediterrán együttműködés fejlesztése a római szerződés államai számára is eleinte az „északi körben” történő együttműködés kiszélesítését jelentette. A hatok az 1960-as évek első felében társulási megállapodást írtak alá Görögországgal és Törökországgal (1961; 1963). Az egyezményeket főképp biztonságpolitikai megfontolások motiválták. Ezt jelezte, hogy a NATO-fórumokon már az ötvenes évek vé-

gétől gyakorta visszatérő téma volt a két ország gyorsabb gazdasági fejlődésének elősegítése. Az „északi kör” még hiányzó fajsúlyosabb tényezőjével, az ekkor még nem NATO-tagállam Spanyolországgal 1970-ben került sor kiterjedtebb kereskedelmi megállapodás megkötésére.

A DKM térsége igazából csak az Izrael számottevő katonai sikerét hozó 1967-es arab–izraeli háború után értékelődött fel a két szerveződés számára. A közel-keleti feszültség állandósulása, a térségbeli szovjet katonai jelenlét növekedése, a regionális hatalmi status quóban végbement változások következtében a Mediterráneumban kialakult biztonsági helyzet 1968 derekától gyakorta került a NATO-tanácskozások napirendjére. E periódusra esett az itteni helyzet alakulását monitorozó, döntés-előkészítő munkacsoportok és egy haditengerészeti készenléti erő felállítása.

Az Európai Közösségek (EK) is fokozott mértékben kezdett fókuszálni a régióra. A kapcsolatépítés eltérő eszközrendszerrel az EK számára eleve nagyobb mozgásteret biztosított, ennek eredményeként 1969–1972 között a térség több államával részleges társulási, szabadkereskedelmi megállapodást írtak alá. E periódusban került sor az „északi körhöz” tartozó Máltával és Ciprussal a társulási megállapodások megkötésére. Ugyancsak ekkor vette kezdetét a tagállamok közti külpolitikai koordinációt rendszeressé tevő Európai Politikai Együttműködés (EPC), melynek egyik első eredménye a Globális Mediterrán Politikáról szóló irányelvek elfogadása volt 1972-ben. Ez kimondta a megállapodások egységesítésének szükségességét, melynek gyakorlati megvalósítására az 1973. októberi újabb arab–izraeli háború, illetve az azt követő kőolaj-árrobbanás után került sor. Politikai síkon a jobb megértés előmozdítását szolgálta az Euro-Arab Dialó-

gus (EAD) 1974 nyarától történő intézményesülése. Az EK mediterrán politikájához kedvező nemzetközi háttérrel biztosított az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet (EBEÉ) 1975 augusztusában elfogadott záródokumentuma, mely aláhúzta, hogy az európai biztonság „szorosan összekapcsolódik a Földközi-tenger egész térségének biztonságával”. Az itteni leg súlyosabb feszültségforrás, az arab–izraeli ellentét politikai rendezéséhez az EK azonban nem tudott számottevően hozzájárulni. A konfliktus lehetséges kihatásait a NATO-tanácskozásokon ekkor is számos esetben tárgyalták. Ezekben a mediterrán térség erőegyensúlyának biztosítása mellett továbbra is hangsúlyt kapott az „északi kör” gyengébben fejlett államainak támogatása. A tömörülés számára stratégia ilag nagy jelentőséggel bírt Spanyolország NATO-ba való belépése (1982).

A térség és a nemzetközi környezet feltételrendszerében bekövetkező változások hatására az évtized végére az EAD gyakorlatilag elsorvadt, a korábban kiépített kapcsolatrendszer meggyengült. Az EK figyelmét mindinkább lekötötte az 1979-től kibontakozó „kis hidegháború” következményeinek kezelése, s a régiót érintő „déli bővítés” előkészítése. Görögország, majd Spanyolország és Portugália csatlakozása (1981; 1986) a térségbeli partnereknek az EK piacán fokozott versenyt támasztott egy olyan időszakban, amikor az itteni exportőr államoknak az energiahordozók árának látványos visszaesésével is szembesülniük kellett. Az átfogó mediterrán politika zsákutcába kerülése és ennek negatív hatásai arra ösztönözték a leginkább érintett közösségi államokat, hogy próbáljanak a DKM kormányaival valamiféle kapcsolatrendszert kialakítani. Ezek közé tartozott a Mediterrán Biztonsági és Együttműködési Értekezlet összehívására irányuló javaslat, melyet az

olasz külügyminiszter 1989 végén vetett fel. A spanyol diplomácia által is felkarolt indítvány azonban nem nyerte el Washington és London szimpátiáját. Ez átmenetileg felértékelte a Nyugat-Mediterráneum négy európai államának, Franciaország, Spanyolország, Portugália, Olaszország és az Arab Maghreb Unió (AMU) öt tagjának, Algériának, Marokkónak, Tunéziának, Líbiának, Mauritániának az 1990. októberi római tanácskozással kezdődő dialógusát. A Málta csatlakozásával 1991 őszén 5+5 formává átalakult fórum az ellentétek miatt ekkor rövid ideig működött.

Ezeket a kudarcokat azonban felülírta, hogy a poszthidegháborús kor új nemzetközi realitásainak talaján a kilencvenes évek első felében megteremtődött egy új integratív regionális politika kialakításának lehetősége. Nagy fontossággal bírt ebből a szempontból a közel-keleti rendezési folyamatnak az 1991. őszi madridi konferenciát követő kibontakozása, az izraeli–jordániai békeszerződés, valamint az átmeneti palesztin autonómiáról szóló egyezmények megszületése. Az Európai Unió (EU) volt a közel-keleti multilaterális tárgyalások regionális gazdasági együttműködéssel foglalkozó munkacsoportjának házigazdája. Egy új regionális stratégia kialakítását sürgette a biztonsági kihívásoknak az 1991-es Öböl-háború utáni erősödése (az EU energiatüggőségének növekedése, a migrációs nyomás, a DKM-államok társadalmi problémáinak kiéleződése, a radikális iszlámista csoportok fokozott aktivizálódása, a tömegpusztító fegyverek terjedésének felgyorsulása stb.). Az 1992. februári maastrichti szerződés az EPC helyébe lépő közös kül- és biztonságpolitikát (CFSP) az integráció második pillérének nyilvánította. Az Európai Tanács (EiT) 1992. júniusi liszaboni ülése a térségnek nagy jelentőséget tulajdonított: a közel-keleti békefolyamatot, a mediterrán országokkal való

kapcsolatot ama területek közé sorolta, ahol lehetővé válik a CFSP „fokozatos kialakítása”. A déli partnerség erőteljes felkarolásához a zöld utat végül is a német–francia konszenzus biztosította: Berlin pozitív hozzáállásáért cserébe a Németországnak fontos keleti bővítést Párizs is egyértelműbben támogatta. Az EU vezető testületének 1994. végén esseni ülése a keleti bővítés előkészítése mellett elkötelezte magát az Euro-mediterrán Partnerség (EMP) megteremtése, s a következő év őszén egy miniszteri konferencia megtartása mellett. Az EiT cannes-i ülése 1995 júniusában az EMP támogatására a közösségi alapokból az 1999-ig terjedő időszakra 4,7 milliárd ecut biztosított. Ez ugyan a keleti bővítésre elkülönített összegnél mintegy kétmilliárddal kevesebb volt, de arra mindenképp alkalmas, hogy megnyugtassa a térségbeli partnereket: az EU a keleti bővítés kedvéért nem fogja a déli kapcsolatrendszert harmadrendű tényezőként kezelni.

A barcelonai folyamat

Az időközben 15 tagúvá bővült EU és 12 DKM-partner (Algéria, Ciprus, Egyiptom, Izrael, Jordánia, Libanon, Marokkó, Málta, a Palesztin Hatóság (PH), Szíria, Törökország) részvételével 1995. november 27–28-án tartott barcelonai konferencián elfogadott program az együttműködést három fő pillérre: a politikai-biztonsági, a gazdasági-pénzügyi, valamint a szociális, kulturális és humán relációkat magába foglaló partnerségre építette. A nyilatkozat fontos célként jelölte meg, hogy 2010-ig fokozatosan megteremtik a szabadkereskedelmi térség létrehozásának feltételeit. A DKM-partnerekkel való együttműködés úgynevezett euro-mediterrán társulási egyezményekre alapozódott, melyek nagyban eltér-

tek a hetvenes évek többnyire kereskedelempolitikai elemeket tartalmazó első generációs társulási szerződéseitől. A programba foglalt három kosárra alapozott megállapodások jóval sokrétűbb kapcsolatrendszer kiépítését célozták. Gondot jelentett azonban, hogy az egyezmények előkészítése, aláírása és ratifikációja között általában több év telt el. A megállapodásból főként azok az államok profitáltak, ahol az életbeléptetés viszonylag korán megtörtént (Tunézia, Marokkó, Izrael, Jordánia). Az EU a PH-val és Libanonnal ideiglenes megállapodást kötött. Szíriával az egyezményt 2004-ben parafálták, de csak 2008-ban jutottak el az aláírás stádiumába. A barcelonai találkozó több résztvevőjének státusza időközben megváltozott, így velük nem került sor a társulási megállapodások aláírására (Málta és Ciprus 2004-ben csatlakozott az EU-hoz, Törökországgal már 1996-ban életbe lépett a vámunióról szóló szerződés, s három évvel később Ankarát tagjelöltnek nyilvánították). Az időközben bekövetkező bővítések eredményeként „a barcelonai arányok” napjainkra látványosan módosultak: az EU 27 tagállamával szemben tíz „alapító” DKM-partner és hat újonnan csatlakozó ország áll (Albánia és Mauritánia 2007 őszén, Horvátország, Bosznia-Hercegovina, Monaco és Montenegró pedig a következő év júliusában jelentette be az EMP-hez való csatlakozását). Líbia 1999 óta mint megfigyelő vesz részt a tanácskozásokon.

Az együttműködés intézményi hierarchiájában a legfőbb fórumot a külügyminiszterek eleinte két-, majd 2000 nyaratól évenkénti találkozója jelentette. Az ülésszakot a Trojka és a partnerek képviselőiből álló testület készítette elő, amely munkájában főképp a brüsszeli Bizottság szakapparátusára támaszkodott. Fontos szerep jutott a szakminiszterek, koordinátorok,

szakemberek egyeztető találkozájának. Az EMP barcelonai alapdokumentuma bátorította a helyi önkormányzatok, régiók, parlamentek kontaktusát. Ez utóbbinál fontos szerepet töltött be az 1998–2003 között működő Euromed Parlamenti Fórum, mely az uniós államok és a DKM-partnerek képviselőházi küldötteiből, valamint az Európai Parlament képviselőiből állt. Az ülészakokat azonban rendszertelenül hívták egybe, s e testületet végül is 2004 márciusától a véleményezési, tanácsadási jogkörrel rendelkező Euro-mediterrán Parlamenti Gyűlés (EMPA) váltotta fel, melynek jelenleg 280 tagja van.

A barcelonai folyamatról politikai tényezők hosszú időn át pozitívan nyilatkoztak, a közvélemény azonban az EMP iránt mind északon, mind pedig délen közömbös maradt. Sőt, egyes DKM-államokban olyan vélemények is elhangzottak, hogy a partnerség eszköz egy újfajta kolonializmus megteremtésére. A kapcsolatrendszer stratégiájának a tervezésénél az EU némi képp megkövesedett sémában gondolkodott: a gazdasági modernizáció majd maga után vonja a belső hatalmi struktúrák demokratizálását, a politikai kultúra fejlődését, a munkanélküliség csökkenését. Mindez a térségbeli stabilitást és az EU befolyását is nagyban erősítheti.

A barcelonai három kosárban megfogalmazott célok teljesítése azonban messze elmaradt a várakozásoktól. A politikai-biztonsági együttműködést beárnyékolta, hogy a közel-keleti konfliktus fókuszában álló palesztin kérdésben – mely az EMP külügyminiszeri találkozóinak szinte állandó napirendi pontját képezte – újabb áttörés nem történt. A rendezés keretét adó oszói folyamat a második intifáda kirobbanása után szétesett, sőt 2007 nyarán a palesztin autonóm terület is kettészakadt. A terrorizmus elleni háború még inkább növelte az

instabilitást a térségben. Az Európából átlántált nacionalizmus, a baloldali eszmeiség térvesztése mellett a DKM-államok többségében a nyugati liberális értékek sem tudtak gyökereket eresztetni. Ezzel szemben az iszlám tradíció felértékelődése a mindennapokban is jól érzékelhetővé vált. Amerikának és az EU-nak a politikai rendszerek demokratizálása érdekében kifejtett nyomását az itteni hatalmi tényezők többnyire idegenkedve fogadták. Az ellentéteket eléggé szemléletesen jelezte az EMP 10. évfordulója iránti érdeklődés: a 2005 novemberében Barcelonában tartott jubileumi ülésen mindössze két DKM-partner, Törökország és a PH jelent meg. Az itt elfogadott ötéves munkaprogram a politikai-biztonsági együttműködés tekintetében az arab–izraeli konfliktus átfogó rendezésének elősegítése mellett továbbra is nagy hangsúlyt helyezett a térség államai-ban végrehajtandó politikai reform támogatására. A dokumentum továbbá fontos feladatként jelölte meg a terrorizmus elleni harcnak az ünnepi ülészakon elfogadott általános irányelveinek végrehajtását.

Az EMP első évtizedében szintén nem realizálódott a második barcelonai kosár számos fontos célkitűzése. Az 1995–2006 közötti időszakban az EU a DKM-partnereknek a Mediterrán Fejlesztési Támogatás keretében a közösségi költségvetési alapokból kilenc-, kölcsönként az Európai Beruházási Bankon (EIB) keresztül több mint 11 milliárd eurót juttatott. A fenntartható fejlődés társadalmi-gazdasági feltételrendszerének javítására biztosított támogatás ellenére a DKM részesedése a világ exportjában 2005-ben 2,6, importjában pedig 3,2 százalékot tett ki. A tőkebeáramlás volumene főképp a térségbeli instabilitás miatt elmaradt a várakozásoktól. A DKM államai kereskedelmi forgalmuk közel felét az EU-val bonyolították le, de

gondot jelentett, hogy a számukra fontos mezőgazdasági termékek a protekcionista rendelkezések miatt az EU piacán jelentős hátrányt szenvednek. Ez megnehezítette az előrehaladást a kereskedelem liberalizálásáról szóló tárgyalásokon. Mindez még inkább felértékelte a régió belüli kereskedelem növelésének fontosságát. (A Dél–Dél együttműködés megvalósítására eddig Jordánia, Egyiptom, Tunézia, Marokkó tett kísérletet. Az általuk 2001 májusában aláírt agadiri nyilatkozat a mediterrán arab államok szabadkereskedelmi övezetének létrehozását célozta. Az ennek megvalósítását szolgáló „agadiri egyezményt” – egyelőre az említett országok képviselői – 2004. február 25-én hagyták jóvá Rabatban. A dokumentum végül is 2007-ben lépett életbe.) A barcelonai ötéves program a szabadkereskedelmi övezet megvalósulása érdekében nagy hangsúlyt helyezett a munkalehetőségek bővítésére, az oktatásra, a környezetvédelemre, a mezőgazdasági termékek, szolgáltatások kereskedelmének fokozatos liberalizálására. Mindezek ellenére a 2010-es céldátum realitásában a szakértők már az EMP első éveinek tapasztalatai alapján kételkedtek, a későbbi tapasztalatok ezt a vélekedést még inkább igazolták.

A harmadik barcelonai kosár, a kulturális együttműködés intézményi kereteinek formálódása hosszú időt vett igénybe. Több program is indult, melyek többek között az euromed kulturális örökség ápolását, a demokratikus értékek terjesztését szolgálták. A két kiemelkedő eredmény az Anna Lindh Euro-mediterrán Alapítvány a Kultúrák Közötti Párbeszédért 2005-ös létrehozása, s ugyancsak ebben az évben az euromediterrán felsőoktatási tér kialakítására irányuló kezdeményezés volt. Az ötéves program egyik fő újdonsága a negyedik kosár beépítése volt, mely a migráció kezelését, a társa-

dalmi integráció előmozdítását, az igazságügyi és biztonsági együttműködést érintette.

A barcelonai folyamat átalakulása

Az EMP integratív jellegének meggyengüléséhez az eredeti célok számos fontos elemének elmaradása mellett az EU stratégiai hangsúlyának a módosulása is hozzájárult. A 2004–2007 között végrehajtott, 12 országra kiterjedő bővítés főképp Kelet-Közép-Európát, a Baltikumot és a Balkánt érintette. Az újonnan belépők zöme nem volt különösebben érdekelt az EMP erősítésében. Az újabb bővítéssel az EU határai keleti irányban megváltoztak, s a biztonsági kihívások tovább növekedtek. Ennek és az EMP szűk keresztmetszeteinek kezelését próbálta meg az EU a 2004-ben elindított Európai Szomszédságpolitika (ENP) keretében. Az ebben való részvételt hat kelet-európai és tíz DKM-partnernek (Algéria, Egyiptom, Izrael, Jordánia, Libanon, Líbia, Marokkó, PH, Szíria, Tunézia) ajánlották fel. Az ENP-vel járó jobb anyagi, piaci kondíciókhoz való hozzájutás az „országokra szabott”, szigorúbb elvárásokat tartalmazó három-öt éves cselekvési program elfogadását feltételezte. A finanszírozási alap az Európai Szomszédsági és Partnerségi Keret (ENPI) lett, mely a 2007–2013 közötti periódusra 12,4 milliárd eurót biztosított az EIB-n keresztül történő finanszírozásra. A korábbi támogatásoknál 32 százalékkal nagyobb keretből az EMP céljaira közel kilenc-, az említett kelet-európai államok és Oroszország fejlesztési programjaira 3,7 milliárd eurót szántak.

Az ENPI 2007. januári életbelépésével a szomszédságpolitika prioritásai dominánsá váltak. Ez a déli relációban a barcelonai együttműködés dinamizálását sürgető véleményeket nagyban felerősítette. Ezt a célt

szolgált a francia kezdeményezésre 43 ország, több nemzetközi szervezet részvételével 2008. július 13-án tartott párizsi csúcstalálkozón a Barcelonai folyamat – Unió a Mediterráneumért létrehozása. A sajátos elnevezés jelezte, hogy az új tömörülést nem az EMP helyett, hanem annak „kiegészítéseként”, a „kapcsolatok magasabb szintre emelése” jegyében hozták létre. Az elnevezésből a novemberi marseille-i külügyminiszteri találkozó után Unió a Mediterráneumért (UfM) maradt, de ez a lényegesen nem változtatott. A korábbiakhoz képest új intézményi elemnek számított az állam és kormányfők kétévenkénti csúcstalálkozója. Elhatározták a Közös Titkárság felállítását, s az Euromed Bizottság helyébe a brüsszeli székhelyű Állandó Bizottság lépett. A korábbi struktúrából megmaradt a külügyminiszterek évenkénti munkaülése, a szakminiszterek, főtisztviselők rendszeres egyeztetése, s továbbra is fontos szerepet töltött be az EMPA. A társelnöki irányítást a struktúra minden szintjén érvényesíteni kívánták.

A célkitűzések között feltűnő volt, hogy a demokratizálás, a politikai reform kérdése a prioritásokban mennyire háttérbe szorult. A térségbeli stabilitás zálogát a társadalmi-gazdasági felemelkedésben látták. Az első stádiumban hat fő együttműködési programot jelöltek meg: a Földközi-tenger vízének, partjainak 2020-ig való megtisztítása; a tengeri és a part menti utak, a kikötők összeköttetésének fejlesztése; a katasztrófavédelem, az alternatív energiaforrások fejlesztése; a felsőoktatási-kutatói együttműködés, a 2008-ban Szlovéniában létrehozott Euro-mediterrán Egyetem támogatása; vállalkozásösztönző programok kezdeményezése. A 2009-re tervezett munkaterv több más projekt mellett a kiemelt biztonsági prioritásokról (Közel-Kelet, terrorizmus) való dialógust is előírta.

Úgy tűnik, hogy az UfM eddigi mérlege az eleve szkeptikus vélekedéseket igazolja: a barcelonai székhelyű Közös Titkárság 2010. márciusi formális létrehozásán túl kézzel fogható eredmények nem születtek. Az idén júniusban esedékes csúcstalálkozót novemberre halasztották, így az UfM-nek nincs jóváhagyott költségvetése. Nem tudni, hogy a Párizsban két évre megválasztott társelnökök, a francia és az egyiptomi államfő helyét milyen páros veszi át. A kezdeményezésre bénítóan hatott a 2008 végén kirobbant gázai háború, s ennek nemzetközi visszhangja, az izraeli–palesztin rendezési folyamat holtpontra jutása. De a hátráltató tényezők között szerepelt a nyugat-szaharai, a ciprusi kérdés, az izraeli–török kapcsolatokban jelentkező feszültség.

Komoly gondot jelent, hogy a kiemelt kooperációs programok finanszírozása sem tűnik biztosítottnak. Többször is visszatérő panasz volt, hogy e projektek előkészítésénél főleg a francia szempontok domináltak. A mediterrán gazdasági csúcs 2010. júniusi nyilatkozata is hangsúlyozta, hogy az iránta megnyilvánuló felfokozott várakozásoknak az UfM-projekt eddig nem tudott megfelelni, s a résztvevők kevesellték az üzleti világ bevonását a döntés-előkészítésbe. Mindezek azt valószínűsítik, hogy ha valami komoly fordulat nem történik az EU déli kapcsolatrendszerében, a fragmentáció fel fog gyorsulni, s ez szaporíthatja a biztonságpolitikai kockázati tényezőket.

Az 5+5 dialógus „újászületése”, a Mediterrán Fórum és az EBESZ szerepe

A Mediterráneum nyugati részének tíz államát tömörítő 5+5-ös fórum tevékenységének a 2001. januári lisszaboni külügyminisz-

teri konferenciával történő újrakezdése a regionális kooperáció egyik figyelemre méltó eseménye. Több előkészítő tanácskozás után az állam- és kormányfők 2003 decemberében Tuniszban tartott tanácskozásáról kiadott nyilatkozat kiterjedt kooperáció megvalósítása mellett foglalt állást (biztonsági-politikai, gazdasági, szociális és humán szféra, kultúrák és civilizációk közti párbeszéd). A résztvevők elítélték a terrorizmust, fontosnak tartották a belügyminisztériumok közötti kapcsolatokat, az illegális migrációval szembeni összefogás erősítését. A következő év decemberében az érintett államok hadügyminiszterei Párizsban szándéknyilatkozatot írtak alá a térséget érintő új biztonsági kezdeményezés elindításáról.

A tíz ország katonai szakértőiből 2005 elején egy vegyes bizottságot állítottak fel az éves együttműködési programok végrehajtásának koordinálására. A kooperáció négy területre koncentrált: a tengeri és légi közlekedés biztonságára, a polgári védelemre, valamint a kiképzésre. E témacsoportokon belül az együttműködési területek az elmúlt években kiszélesedtek: 2005-ben négy, 2009-ben már 34 kooperációs témakörben egyeztek meg. Ezek többsége a tengeri és légi közlekedést, valamint a polgári védelmet érintette.

A védelmi miniszterek 2009 májusában Tripoliban tartott találkozásán nagy hangsúlyt kapott a katonai vezetők közötti információcsere bővítése, a koordináció, s a nők hadseregen belüli szerepének növelése. Elhatározták továbbá, hogy Líbiában aknamentesítésre specializálódó kiképzőcentrumot, Tunéziában stratégiai tanulmányi központot, Franciaországban pedig közös katonai főiskolát hoznak létre. Ugyancsak itt egyeztek meg arról, hogy Olaszország és Líbia a két ország közötti tengerszében közös járőrözést kezd az illegális immigráció visszaszorítására. A külügyi-

niszterek és szakminiszterek rendszeres találkozásain a térségbeli stabilitás, a migráció, a turizmus, a gazdasági kooperáció, az AMU és az EU viszonya, a Maghreb-államok felzárkózásának támogatása rendszeresen visszatérő kérdések. A külügyminiszterek idén áprilisban tartott tuniszi ülészaka főként az állam- és kormányfők 2011 elején esedékes máltai találkozásának előkészítése jegyében zajlott. De szó volt az UfM novemberre tervezett második csúcstalálkozásáról, a közel-keleti helyzetről, a döntések végrehajtását ellenőrző mechanizmusok tökéletesítéséről, az üzleti világnak a dialógusba történő fokozottabb bevonásáról és a környezetvédelemről.

Az elért eredmények ellenére az újrakezdődő 5+5 együttműködés – melyet az EU is fontosnak tart – korántsem probléma mentes. Ezt jelzi, hogy a tuniszi találkozó óta hosszú évek teltek el, amíg az újabb csúcstalálkozó napirendre került. Az AMU országainak egymás közötti gazdasági kapcsolatai messze elmaradnak a várakozástól, a külföldi tőkebeáramlás továbbra is alacsony. Ezen államok viszonyát a tömörülésen belüli vezető szerepért folyó rivalizálás és a nyugat-szaharai kérdés is nagyban befolyásolja.

A szubregionális 5+5 találkozók mellett a térségbeli dialógusban sajátos szerepet tölt be a 11 ország, Spanyolország, Portugália, Franciaország, Olaszország, Görögország, Málta, Törökország, Egyiptom, Algéria, Marokkó és Tunézia közreműködésével 1994 nyarán Egyiptomban létrejött Mediterrán Fórum (MF). A tömörülés keretei között megvalósuló dialógus legmagasabb szintjét a külügyminiszterek évente tartott informális eszmecseréje jelenti. A dialógus fő célja, hogy a térségbeli stabilitást, biztonságot, a civilizációk közötti párbeszédet erősítő, a fenntartható fejlődést előmozdító stratégiák kimunkálásával

próbáljanak választ adni a 21. század kihívásaira. A munkacsoportok által előkészített miniszteri találkozók jelentősége a barcelonai folyamat kezdeti éveiben ugyan csökkent, de a fórum nem függesztette fel a működését. Nagy sajtófigyelmet kapott például a 2001. októberi agadiri találkozó, mely a szeptember 11-i terrortámadás és az afganisztáni háború kihatásaival, illetve a civilizációk közötti párbeszéd kiszélesítésének szükségességével foglalkozott. Az MF 2008-as algíri találkozására már Líbia és Szlovénia is meghívást kapott. A konzultációkon a regionális feszültségforrások között gyakran szóba került a közel-keleti kérdés, a résztvevők támogatták a madridi és az oslói folyamatot, a rendezést célzó ENSZ-erőfeszítéseket. A dolog szépséghibája, hogy a dialógusnak a konfliktus főbb szereplői, így Izrael, a PH, Szíria és Libanon máig nem részesei.

A térségbeli dialógusban közreműködik az EBESZ is, mely francia, olasz és spanyol javaslatra az 1994-es budapesti csúcstalálkozón hozta létre az informális mediterrán összekötő csoportot. Az EBESZ a Mediterrán Partnerek az Együttműködésért (MPCs) tömörülés államaival áll szoros kapcsolatban. Jelenleg ide tartozik Algéria, Egyiptom, Izrael, Jordánia, Marokkó és Tunézia. A partnerség keretében 1995 óta szervezett éves mediterrán szemináriumok témái között szerepel többek közt a 21. század biztonsági modellje, a biztonságot veszélyeztető új kihívások, a bizalomerősítés, az EBESZ humán, gazdasági, környezetvédelmi témaköröket érintő állásfoglalásai, a migráció, az integráció, a média és az új technológiák társadalmi hatásai. Az MPCs-országok képviselői megfigyelőként jelen lehetnek az EBESZ miniszteri értekezletein, s aktívan bekapcsolódhatnak az EBESZ számos más fórumának munkájába. A tapasztalatátadás

nem teljesen egyoldalú: az MPCs részéről is rendszeresen készülnek a mediterrán tapasztalatokat összegző anyagok, melyeket az EBESZ más fórumain is felhasználnak. Az EBESZ égisze alatt legutóbb 2009 decemberében tartottak szemináriumot Kairóban, mely a biztonság és stabilitás kiszélesítésével foglalkozott.

A NATO szerepe, a Mediterrán Dialógus és az Isztambuli Együttműködési Kezdeményezés

A hidegháborús korszak lezárulásával a védelmi tömörülésből kollektív biztonsági szervezetté átalakuló NATO fórumain a DKM térségében zajló folyamatokat ugyan fontosnak tartották, a fő figyelem azonban Európa keleti felére irányult. A prioritásokban hátrébb sorolt mediterrán régióban eleve számos tényező nehezítette a kapcsolatépítést. Így a NATO negatív imázsa, melyet az arab közvélemény és a hatalmi elit egy része is a nyugati (főképp az amerikai) terjeszkedés eszközének tekintett. Továbbá a közel-keleti konfliktus megoldatlansága, a terrorizmus elleni háború kihatásai, az itteni biztonsági percepciók, térségbeli sajátosságok nem kellő figyelembe vétele, a dialógusra szánt anyagi eszközök elégtelensége, a nem mediterrán NATO-államok kapcsolatainak kiszélesítésében való viszonylagos érdektelensége, az EU és a NATO regionális politikájában tapasztalható átfedések. A DKM államai nem voltak NATO-tagjelöltek, a partneri együttműködés formáinak kialakítása az észak-atlanti szövetség eltérő jellegéből, az említett összetett tényezőkből adódóan jóval lassabban haladt előre, mint az EU esetében.

A napjainkig három fázisra osztható folyamat első fordulópontja a NATO külügyminisztereinek 1994. decemberi brüsszeli ta-

lálkozója volt, ahol bejelentették, hogy a regionális stabilitás előmozdítása érdekében készek a szövetség és az itteni államok között kapcsolatot létesíteni. A Mediterrán Dialógusnak (MD) nevezett partnerségben a NATO-tagországok mellett kezdetben öt térségbeli MD-állam (TMD) Egyiptom, Izrael, Marokkó, Mauritánia, Tunézia) vett részt. Hozzájuk csatlakozott 1995 őszén Jordánia, s 2000 márciusában Algéria. Három ország, Izrael, Marokkó, Egyiptom már a kezdeti időszakban megfigyelői státuszt kapott az Észak-atlanti Közgyűlésben (1999-től NATO Parlamenti Közgyűlés – NPA). E tesztületen belül 1996-ban hozták létre a mediterrán és közel-keleti szekciót.

A bilaterális (NATO és egy TMD-állam), s a ritkábban, általában egy-egy fontosabb NATO-fórum után összehívott multilaterális (NATO és az összes TMD-állam) konzultációkon a NATO célja kezdetben a tömörülés tevékenységének sokrétű bemutatása, a politikai és biztonsági kérdésekről szóló véleménycsere volt. Ezzel szemben arab részről már kezdetől fajsúlyosabb témákra – a közel-keleti konfliktus, a térség tömegpusztító fegyverektől való mentesítése – szerettek volna koncentrálni. A NATO állam- és kormányfők 1997 nyarán Madridban tartott találkozója az addigi gyakorlatot nem változtatta meg, hanem azt magasabb szintre emelte az Észak-atlanti Tanács (NAC) égisze alatt működő Mediterrán Együttműködési Csoport létrehozásával. A dialógus fokozatos kiszélesítésének elvét a NATO 1999 tavaszán elfogadott új stratégiai koncepciója is megerősítette.

A madridi döntéssel vette kezdetét a kapcsolatépítés második fázisa, mely az együttműködés sokrétűbbé válását eredményezte. A tapasztalatcsere-látogatások, szakértői fórumok mellett fontos szerepet játszottak az ösztöndíjas és más szakmai felkészítési programok (például polgári

szükséghelyzet-tervezés, légtérgazdálkodás, válságkezelés). A TMD-államok megfigyelői lehetőséget kaptak arra, hogy a NATO, illetve a Partnerség a Békéért (PfP) keretében szervezett hadgyakorlatokon megfigyelőként vegyenek részt. (Három partnerállam, Egyiptom, Jordánia, Marokkó az MD keretein kívül katonai kontingensekkel részt vett Bosznia-Hercegovinában a NATO parancsnokság alatt álló IFOR- és SFOR-erők boszniai válságkezelő/stabilizáló katonai műveleteiben. A marokkói, jordániai erők a KFOR koszovói tevékenységében is szerepet vállaltak.) Ebben a fázisban a bilaterális együttműködés már éves programok alapján történt. A külügyminiszterek 1998 végén jelentették be, hogy a partner államokban képviselőket hoznak létre. A Kelet-Európában már bevált módszer szerint a szövetség képviselével az adott országban egy NATO-tagállam diplomáciai misszióját bízták meg (*contact point embassy*). A jól érzékelhető előrelépés ellenére azonban a kooperáció még ebben a szakaszban is szerényebb keretek között maradt, noha ennek átértékelését több elemzés is sürgette.

A kapcsolatépítés harmadik fázisa szeptember 11., illetve a terrorizmus elleni háború megindítása után kezdődött. A szövetség *Operation Active Endeavour* fedőnévvel 2001 októberében indította el a Földközi-tengeren terrorelhárító tengerészeti műveleteit, melyhez a TMD-országok is csatlakozhattak. A NATO- külügyminiszterek decemberi brüsszeli üléséről kiadott közlemény hangsúlyozta, hogy a kapcsolatot az MD-államokkal mind politikai, mind pedig gyakorlati téren magasabb szintre akarják emelni, s aláhúzták a terrorizmusról való dialógus fontosságát. A 2002 őszén tartott prágai NATO-csúcs mindezt megerősítette, s a kiadott nyilatkozat emlékeztetett arra, hogy az MD, a barcelonai

folyamat és más kooperációk egymást kiegészítő és erősítő kezdeményezések. A kapcsolatok átértékelését sürgetővé tette, hogy a NATO megítélése szerint az MD nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket: a stabilitás nem növekedett a térségben, s ez a szeptember 11. utáni megváltozott nemzetközi környezetben növeli a biztonsági kockázatokat. De a változásokat egy tágabb stratégiai megfontolás is motiválta. A 2004. júniusi isztambuli csúcsértekezlet előestéjén a NATO folyóiratában megjelent elemzés szerint egy évtizeddel korábban a NATO fő biztonsági gondja „Közép- és Kelet-Európa stabilizálása és átalakítása volt”. Ezt követően a „megoldásra váró problémák” fő színtere a tágabb Közel-Kelet lett. A NATO-nak e térségre kell fókuszálnia, s az MD-nek is ennek figyelembevételével kell változnia. Az iraki háború után, a Közel-Kelet demokratizálását célzó amerikai politika kiteljesedésének időszakában született írás megoldásként a PfP helyi sajátosságokra való alkalmazását javasolta.

Az új kapcsolatrendszert konkretizáló isztambuli ülészakon elfogadott döntésekben a TMD-országok számára ajánlott új kooperációs lehetőségek között szerepelt a politikai dialógus magasabb szintre emelése, a műveleti interoperabilitás megvalósítása, a védelmi szféra reformjának támogatása, a határbiztonság, valamint a terrorizmus elleni harc. A fórum arról is döntött, hogy az Isztambuli Együtműködési Kezdeményezés (ICI) elindításával a kapcsolatépítést a tágabb Közel-Kelet más régióira is kiterjeszti. E kapcsolati körbe először főképp az Öböl-menti Együtműködési Tanács tagjait igyekeztek bevonni. Közülük 2004 végén csatlakozott Kuvait, majd a következő évben Katar, Bahrein és az Egyesült Arab Emírségek. Szaúd-Arábia és Omán elsősorban taktikai

Interoperabilitás. Katonai vonatkozásban az interoperabilitás fogalma feltételezi, hogy az adott szövetségi rendszeren belül a hadseregek vezetésének, a szervezet tagjainak felkészültsége, a haderő haditechnikai felszereltsége lehetővé teszi a törzsek közötti megfelelő kommunikációt, fegyverrendszereik és számos más terület megfelelő kapcsolódását, melyek révén szoros együttműködés alakítható ki a kitűzött célok optimális realizálása érdekében. A megfelelő interoperabilitási szint megvalósítása a NATO számára számos problémát vetett fel az újonnan csatlakozó államok esetében, s egyik akadálya a partneri kapcsolatok gyors kiszélesítésének.

megfontolásokból úgy döntött, hogy előre az ICI keretein kívül marad. Az ICI-partnerséghez a NAC jóváhagyása mellett a térségből Iraktól Jemenig elvileg nyitva az út a csatlakozni szándékozó államok számára. Sőt, a kapcsolatrendszerben az MD-partnerek is részt vehetnek, az ICI tagjai pedig az MD-partnerséghez kapcsolódhatnak. A valóságban a két kapcsolati kör államai inkább az önálló partnerséget favorizálják. Az ICI esetében is a fő cél az Öböl-régióban a stabilitás erősítése.

A partnerség keretében a NATO részéről együttműködést ajánlottak a haderőreform elősegítése terén, mely magába foglalta a civil-katonai kapcsolatokat, a védelmi tervezést és költségvetést. A fontosabb elemek közé tartozott az interoperabilitás kialakításának elősegítése, főképp közös hadgyakorlatok, kiképzési programok révén. Továbbá a terrorizmus elleni harc, a tömegpusztító fegyverek proliferációjának megakadályozása, a határok biztonsága, a polgári szükségállapot-tervezés. Az együttműködési témakörökben meglévő azonosságok ellenére az MD és az ICI között jelentős különbség is volt. Az előző a madridi folyamat időszakában született, amikor a közel-keleti béke közelinek látszott, így a politikai dimenzió nagy hangsúlyt kapott.

Öböl-menti Együttműködési Tanács. Az 1979-es iráni iszlam forradalom, valamint az iraki–iráni háború kihatásai az öböl menti olajmonarchiákat fokozott összefogásra készítettek. Ennek eredménye lett, hogy Omán, az Egyesült Arab Emírségek, Szaúd-Arábia, Katar, Bahrein és Kuvait 1981 májusában létrehozták az Arab-öböl menti Államok Együttműködési Tanácsát (röviden Öböl-menti Együttműködési Tanács – GCC). A tömörülés célja, hogy előmozdítsa ezen államok sokrétű együttműködését, integrációját. A GCC élén az államfőkből álló Legfelső Tanács áll, mely a külügyminiszterekből, szakminiszterekből álló Miniszteri Tanács ajánlásaira támaszkodik. A GCC székhelye Rijad, itt van a főtítkár irányítása alatt álló Títkárság székhelye. A GCC az 1980-as évek vége óta egyre sokrétűbb együttműködést folytat az Európái Unióval.

Az utóbbi már egy feszültséggel terhes periódusban jött létre, ezért a gyakorlati együttműködés állt inkább előtérben.

Az isztambuli csúcs után az MD-kapcsolatrendszerben látványos változásra utalt a felső szintű egyeztetések bekapcsolása. A partnerség kezdetének 10. évfordulóján, 2004 decemberében Brüsszelben tartották meg a külügyminiszterek első találkozóját. Itt egyetértettek abban, hogy a partnerségben a gyakorlati együttműködésnek jóval nagyobb hangsúlyt kell kapnia. A második külügyminiszteri ülészakra 2007 decemberében, a harmadikra egy évvel később került sor. Katonai téren a vezérkari főnökök 2004 végi konzultációja után a védelmi miniszterek első találkozója 2006 februárjában, a szicíliai Taorminában, a következő rá egy évre, Sevillában zajlott le. E periódusban a parlamentáris kapcsolatokban is változások történtek: 2004–2005 folyamán Algéria, Izrael, Jordánia, Marokkó társult, a PH pedig megfigyelői státuszt kapott a NPA-ban. Az isztambuli konferenciát követően a kapcsolatok szorosabbá tétele jegyében a NATO szorgalmazta az egyes

TMD-államok sajátosságait figyelembe vevő együttműködési megállapodások (*Individual Cooperation Programme – ICP*) megkötését. Ezek nagy hangsúlyt helyeztek a politikai párbeszédre, az interoperabilitás erősítésére, a terrorizmus elleni harc támogatására, a kiképzésre, a logisztikai és hadiipari kooperációra. Eddig ICP-megállapodást 2006 októberében Izraellel, a következő év őszén Egyiptommal, majd 2009 áprilisában Jordániával írtak alá. Amman eléggé jelképesen (öt fő) az ISAF tevékenységének is részese.

Az ICI-államokkal az isztambuli ülészek után kezdődő partnerség eddigi tapasztalatait számba véve feltűnő, hogy a politikai elem alárendelt szerepe miatt a magas szintű konzultációk ritkábbak voltak: ezekre főként a NATO-főtítkár és helyettesei látogatásai során került sor. A szövetség és az ICI-országok közötti együttműködés a mediterrán partnerségtől eltérően bilaterális jellegű. A kooperációban a katonai együttműködés dominált, de hozzá kell tenni, hogy a célok jóval szerényebbek voltak, mint az MD esetében. ICP-megállapodást a NATO-val még egyetlen állam sem kötött. A felajánlott együttműködési programok, ösztöndíjak iránti érdeklődés is jóval mérsékelt volt. (A szövetség által 2008-ban felajánlott 470 együttműködési programból a négy ICI-állam 88-at vállalt fel, s ennek is csak 65 százalékát hajtották végre.) Az itteni országok vezetői nem elsősorban a hadsereg, hanem a biztonsági szervek reformjában érdekeltek.

Az amerikai politika eszközének tartott NATO-val szemben az iraki háború után érezhetően tovább erősödött a bizalmatlanság. A szövetség afganisztáni missziójában a térségből – Jordániához hasonlóan szimbolikusan – az Egyesült Arab Emírségek vesz részt (2010. augusztusi állapot szerint 15 fővel). Az itteni államok tartanak Tehe-

rántól, ugyanakkor inkább a dialógust favorizálják egy Irán elleni katonai fellépés helyett. A közel-keleti helyzet is a kapcsolatok kiszélesítésének egyik akadályát jelenti.

Az MD/ICI-partnerség a NATO új stratégiai koncepciójában

A 2006-os rigai, majd a két évvel később sorra kerülő bukaresti NATO-csúcstalálkozón az MD/ICI-partnerség nem kapott olyan figyelmet, mint Isztambulban. A legfőbb eredmény a Kiképzési Együttműködési Kezdeményezés elindítása volt, melyet a lett fővárosban hagytak jóvá.

A 2009 augusztusában hivatalba lépő új NATO-főtitkár, Anders Fogh Rasmussen első sajtótájékoztatóján a tervei között Afganisztán és Oroszország után a harmadik helyen említette az MD/ICI-államokkal való kapcsolatok erősítését a kölcsönös tisztelet, a megértés, a közös veszélyekkel szembeni összefogás alapján. A későbbiekben az ICI-államokkal való kapcsolatok dinamizálásával foglalkozó beszédeiben a főtitkár aláhúzta, hogy leginkább a tömegpusztító fegyverek proliferációjának megakadályozása, a terrorizmus elleni harc, a bukott államstruktúrákból, kalózkodásból származó veszélyekkel szembeni összefogás, az energiabiztonság, a tengeri útvonalak szavatolása, az iráni fegyverkezés kihatásairól szóló konzultációk teremthetnének megfelelő alapot az együttműködéshez. Javasolta, hogy az itteni államok először vegyenek részt közös tengeri műveletekben, s használják ki jobban a NATO által ajánlott közös programokból adódó lehetőségeket. Szorgalmazta, hogy az addigi gyakorlattól eltérően a bilaterális mellett legyenek rendszeresen multilaterális találkozók. Az MD-partnerek esetében is sürgette a kapcsol-

atok további kiszélesítését, továbbá arra biztatta a muszlim államokat, hogy mind többen vállaljanak szerepet az afganisztáni misszióban. Ez még inkább demonstrálná, hogy a harc nem a vallás, hanem a terrorizmus ellen folyik.

A NATO-főtitkár kezdetről fontos feladatnak tartotta a következő évtizedre előretekintő új stratégiai koncepció kidolgozását, melynek jóváhagyása a novemberi liszaboni csúcstalálkozónak lesz a feladata. A volt amerikai külügyminiszter, Madeleine Albright vezette bizottság a vitára szánt dokumentumot 2010 májusában készítette el. Ez az MD-t úgy értékelte, hogy annak eredményei – ahhoz képest, hogy az egész térséget átfogó biztonsági kezdeményezés – eléggé szerények. Más partnerségi kezdeményezésektől eltérően nincs alapító dokumentuma. A jelenlegi formáját rugalmasabbá kell tenni, hogy lehetővé váljék az egyes országok számára a NATO-val való kapcsolatok szorosabbá tétele. Az ICI potenciálisan hasznos kezdeményezés, de hiányzik a megfelelő stratégiai elképzelés, a részt vevő államoknak egymással is ellentétei vannak. Mindkét partnerség viszonylag új, tökéletesítésre szorul. A politikai, gyakorlati kooperáció kiszélesítése növelheti a NATO befolyását és a stabilitást az érintett térségekben.

A tervezet szerint a következő évtizedben Irán nukleáris, ballisztikus rakétafejlesztési programja olyan veszélyt jelenthet a tagállamok számára, mely kiválthatja az alapszerződés 5. cikkelyében foglalt szerinti reagálást. A szövetségnek konzultációt kell folytatnia az MD/ICI-partnerekkel egy Iránnal való esetleges konfliktus kihatásairól. A dokumentum hangsúlyozta, hogy a NATO-nak készen kell állnia arra, hogy az érintett felek és az ENSZ felkérésére támogassa egy esetleges izraeli–palesztin békeszerződés végrehajtását. ■

Irodalom

- J. Nagy László: Az euro-mediterrán partnerség.
http://www.grotius.hu/doc/pub/VZUXLF/j_nagy_laszlo-mediterraneum.pdf.
- Delgado, Mireia: Euro-Mediterranean Cooperation: The Institutional Options. *Working Paper*. Number 08. 07. 2008. www.go-euromed.org/documents/working_paper/0807.pdf.
- N. Rózsa, Erzsébet: From Barcelona to the Union for the Mediterranean. Northern and Southern Shore Dimensions of the Partnership. HIIA Papers, T-2010/9.
www.kulugyiintezet.hu/letoltes.php?letolt=10111.
- Donnelly, Chris: Forging a NATO partnership for the Greater Middle East. *NATO Review*, Istanbul Summit Special. <http://www.nato.int/docu/review/2004/istanbul/2004-istanbul-e.pdf>.
- Lesser, Ian O.: *NATO looks South: new challenges and new strategies in the Mediterranean*. RAND, 2000.
- Malmvig, Helle: A New Role for NATO in the Middle East? Assessing Possibilities and Barriers for an Enhanced Mediterranean Dialogue. *DIIS Report*, 2005:8.
www.diis.dk/graphics/Publications/Reports2005/hma_nato_role_web.pdf.
- Razoux, Pierre: The NATO Mediterranean Dialogue at a crossroads. *Research Paper* No. 35. April 2008. kms1.isn.ethz.ch/serviceengine/Files/ISN/109511/.../en/rieas137.pdf.
- Razoux, Pierre: What future for NATO's Istanbul Cooperation Initiative. *Research Paper* No. 55. January 2010. www.ndc.nato.int/research/series.php?icode=1.
- NATO 2020: assured security; dynamic engagement. Analysis and recommendations of the group of experts on a new strategic concept for NATO.
<http://www.nato.int/strategic-concept/expertsreport.pdf>.